

האקדמיה ללשון העברית

THE ACADEMY OF THE HEBREW LANGUAGE

STAGES IN THE WEAKENING OF LARYNGALS/PHARYNGALS IN BIBLICAL HEBREW /
צל גלגוליה של החלשת הגרוניות כתופעה חיה

Author(s): יהושע בלאו and Joshua Blau

Source: *Lěšonénu: A Journal for the Study of the Hebrew Language and Cognate Subjects* /
לשוננו: כתב-עת לחקר הלשון העברית והתחומים הסמוכים לה, תשרי
ה'תשמ"א, Vol. א&lrn;, No. א&lrn; (תשרי ה'תשמ"א), pp. 32-39

Published by: Academy of the Hebrew Language

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/24356234>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

JSTOR

Academy of the Hebrew Language is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Lěšonénu: A Journal for the Study of the Hebrew Language and Cognate Subjects* /
לשוננו: כתב-עת לחקר הלשון העברית והתחומים הסמוכים לה

על גלגוליה של החלשת הגרוניות כתופעה חיה*

1. מקובל לראות בהחלשת הגרוניות והלועזיות¹ תופעה מאוחרת², שאפיינה את העברית, לאחר שחדלה להיות מדוברת³. אולם מסתבר, שעד שלהי המאה השנייה המשיכה העברית (בצורת לשון חכמים) להיות מדוברת⁴, ועל כן אף תופעות מאוחרות יחסית עשויות לשקף דיבור חי. להלן אנסה להראות, שהחלשת הגרוניות⁵ נתארעה שלבים שלבים, כתופעה חיה המושפעת במעתקי הגאים, האופייניים לדיבור חי.

2. העדות הקדומה ביותר לרצונו של הדובר שלא להכפיל אל הגרוניות משתקפת בקיום נ' השואית של פועלי פ"נ, מעין ינאמו, ינהג, ינערת, ינחיל, ינחיל. רק כשע' הפועל ח, יש שנ נידמתה אליה, והח הוכפלה בשלב קדום של הלשון (נחמתי, תחת ליד ונתנת, נחתו), ראייה נוספת לידועות, כי ח היא ה"חזקה" שבין הגרוניות, והיחלשותה הייתה איטית יחסית. הידמותה, שאמנם היא ספוראדית, של נ בח מעידה, שתופעה זו נתארעה, כשלפחות ח עשויה הייתה עוד להיכפל. ואכן גם הישמרות נ לפני גרוניות בשלד האותיות של כתבי הקודש מעידה על קדמות התופעה. אף לא רחוק להניח, שהנ נשתמרה בתקופה, שגם א, ה וע היו עשויות להיכפל. שהרי נ אכן מידמה בעתיד נפעל דומיו של פועלי פ"א, פ"ה ופ"ע (טיפוס: יאסף). בערבית הקלאסית כל הגרוניות בנות הכפלה הן. למרות זאת נמנעים בקריאת הקוראן מלהטמיע נ סופית בגרונית שבראש המלה שלאחריה. בדומה לזה נמנע, כפי הנראה,

* תודתי לידידי ס"א הופקינס, שעזר לי רבות, בייחוד בקשר לסעיף 5.

1. לשם קיצור אשתמש להלן ב"גרוניות" כמקובל, במקום לדייק ולכנותן "גרוניות" ו"לועזיות".

2. עיי' למשל Z.S. Harris, *Development of the Canaanite Dialects*, New Haven 1939, עמ' 79; H. Birkeland, *Akzent und Vokalismus im Althebräischen*, Oslo 1940, עמ' 59.

3. עיי' למשל G. Bergsträsser, *Hebräische Grammatik*, Leipzig 1918–1929, א, עמ' 166–165 (= עמ' 295 של התרגום העברי), H. Bauer-P. Leander, *Historische Grammatik der hebräischen Sprache des Alten Testamentes*, Halle 1927, עמ' 222.

4. השוה למשל י' קוטר, לשוננו כו, תשכ"ב, עמ' 22.

5. לא אדון בהחלשת הא (עיי' עליה מש"כ בספר ב' קורצווייל, תל-אביב תשל"ה, עמ' 68–67) ולא במעתק g ל-γ ושל χ ל-ח (עיי' עליה במאמרי, שעתידי להתפרסם בויכרונות האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים).

העברי מלהטמיע את נ בגרוניות, אף פי אלו, א, ע, ה, כמזהן פת, עדיין היו בנות הכפלה.

מאחר שהידמות נ תופעה קדומה היא⁶, מסתמא לא מאוחרת מן המאה הי"ג⁷, הרי לפנינו תופעה קדומה ביותר של חולשת הגרוניות⁸.

3. דעות החוקרים חלוקות באשר לזמנה של ההארכה הפרטונית⁹. נראה לי, שזו נתארעה בתקופת בית שני, כאשר לשון חכמים עדיין הייתה חיה, אך כבר הושפעה השפעה מכרעת מן הארמית. במקביל להארכה הפרטונית ובמקומה באה הכפלה הפרטונית (אשר אמנם פשטה לרוב על המערכת פולה, אם פי עדיין נשתמרו עקבות ברורים להיותה מעוגנת בהברה שלפני-הטעם)¹⁰. הכפלה פרטונית פזאת משתקפת בכירור במלים הפותחות אַח-¹¹: אַחִים, לעומת אַחִיהֶם¹²; אַחָד, אַחַת

6. הני' נידמתה לעיצור שאחריה בלשונות שמייות שונות (ואולי אף בדילקטים שונים) באופן בלתי-חלוי, ומכאן הקושי בקביעת תאריך מדויק על פי עדות מן החוץ. במכתבי אל-עמארנה מירושלים, עד כמה שידוע לי, אין דוגמאות להידמות נ. להפך, ha-an-pa 7, 288, שומרת על הני, אולם גם חִנָּה המקראי שומר על הני.

7. זו דעתו של ברגשטרסר (עי' הע' 3) א', עמ' 108, סעיף a19 (= עמ' 192 של התרגום העברי); הוא מסתמך על חילופי בת / בנת בתעתיקים מצריים, ולכן הוא מניח, שסביב 1250 עדיין לא נידמתה הני לחלוטין. אולם השקפה זו נובעת מראיית הדילקטים הפנעניים פחידה אחת. ואכן פ' ליאנדר, ZDMG 74, 1920, עמ' 64 רואה חילופים אלו פחילופים דיאלקטיים ובהסתמכו על מכתבי אל-עמארנה הוא מונה את הידמות הני בין המעתיקים, שסביב 1400 היו מבוצעים. הריס (עי' הע' 2), עמ' 9, הע' 16, אף בעיניו הידמות זו קדומה מאוד, והרי הוא רואה באוגריתית, המשקפת הידמות זו, לשון פנענית לכל דבר.

8. גם בלהגים ארמיים יש שהני' אינה מיטמעת בגרונית שלאחריה; עי' למשל C. Brockelmann, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der semitischen Sprachen*, ברלין 1913–1908, עמ' 595, סעיף b 267. מפליא במקצת המצב בסורית (עי' גם T. Nöldeke, *Kurzgefasste syrische Grammatik*², לייפציג 1898, עמ' 110, סעיף A 173): הני' אינה מידמה דוקא בה' (ופעמים אף פח'). זה מצביע לכאורה על חולשתן של גרוניות אלו, לעומת "חוזקן" של ע', א'. לגבי ע' אין זה מפתיע במיוחד, אך כאשר לא' זה מוזר במקצת. אולם בדיקת פועלי פ"נ בסורית מראה, שאין בה בכלל פועלי פ"נ, שהם פועלי ע"א, ובאשר לע"ע, הרי הנטייה היא להבליע את נ (כך בעתיד קל של נעג, נער), אך יש שהנ משתמרת (באפעל של נער, לפי מילונו הסורי של R. Payne Smith).

9. השוה את הדיון, י' בלאו, תורת ההגה והצורות 2, תל-אביב תשל"ד, עמ' 65–68.

10. עי' ברגשטרסר (הע' 3), א', עמ' 140 (בתרגום העברי עמ' 249), סעיף c24.

11. עי' P. Joüon, *Grammaire de l'hébreu biblique*, Rome 1947, עמ' 50–61.

אולם ז'ואיון, שהפיר באופייה התנייני של ההכפלה, לא ראה, שבכל דוגמאותיו ח המוכפלת באה אחרי א ועל פן יש להניח, שהא היא שגרמה (להוציא את מִבְּטָחִי; אולם בשמות בתחילית מ ההכפלה שכיחה, השוה מִחְמָדִי, מִעֲמָקִי, מִרְחֲקִי, ולא הח גרמה). השוה גם ברגשטרסר (הע' 3).

לעומת אָחָדִים¹³; אָחַר, אַחֲרָת, לעומת אַחֲרִים, אַחֲרוֹת; אַחֲרָת¹⁴. הנטייה הברורה להכפיל את ח הכפלה פְּרָטוּנִית דוקא מעגנת תופעה זו בתקופת ההארכה וההכפלה הפְּרָטוּנִית, שכאמור אירעו בעת חיותה של העברית, אך בתקופת בית שני, כשבהשפעת מבנה הברות הארמי נתקשו דוֹכְרֵי עברית לבטא הברות פתוחות בלתי-מוטעמות בתנועה קצרה, כפי שנתאפיינה העברית בניגוד לארמית (מעין: *כְּתַב לעומת כְּתַב הארמי). כדי לקיים הברות אלו ולא לחטוף את תנועתן פנהוג בארמית, יש שהאריכו דוֹכְרֵי העברית את תנועתן (מעין: כְּתַב) ויש שסגרו את ההברה ע"י הכפלה. הנטייה הברורה להכפלה פְּרָטוּנִית בהברת אַח אומרת דְּרִשְׁנִי. מסתבר שלא קל היה לבטא ח גרזנית אחרי א גרזנית, וכדי למנוע את טשטושה, העדיפו להכפילה מאשר להאריך את התנועה הקודמת. יוצא אפוא, שבתקופת ההארכה הפְּרָטוּנִית הייתה ח עדיין בת הכפלה.

4. מבחינה חיצונית, אך מבחינה חיצונית בלבד, דומה התנהגותה של ה"א השאלה לפני גרזניות: האלף? העוד? הצלית? החקר? וכך זו של ה ההפעיל בפועלי ע"ו או ע"ע, שהם גם פ"ע ופ"ח (אין דוגמאות של פ"א ופ"ה מפעלים אלו במקרא): העידותי, תחלתי. אולם אין להשוותן עם "הכפלת" ח באח¹⁵, שהרי לא זו בלבד שקשה להניח, שאף א הוכפלה¹⁶, אלא שראינו, שבהברת אַח ההכפלה קשורה ברורות בהכפלה פְּרָטוּנִית, ואילו כאן אין לדבר על הכפלה פְּרָטוּנִית. על כן מסתבר, שהארכת חטף-פתח לפתח במצב זה משקפת את מאמציו של הדובר לבטא שתי גרזניות רצופות, שרק תנועה חטופה ביניהן¹⁷.

(3) א, עמ' 139 ובייחוד עמ' 140 (בתרגום העברי עמ' 248, 249), שהפיר בהכפלה הפְּרָטוּנִית של אָחַד ושל אַחֲרָת.

12. אך בה א ר כ ה פְּרָטוּנִית: אַחֲרִי וכו', ואיני יודע מדוע. והשווה אַחֲרִי, אַחֲרִי. 13. אך ההכפלה חדרה ע"י היקש גם להברות מרוחקות יותר מן הטעם: אַחֲרָת (בנסמך, שאין הארכה פְּרָטוּנִית נוהגת בו, ועל כן אף לא הכפלה). 14. הפונה לתיאור, מעין "אָחַר נפוצו משפחות הפנעני", בראשית י, יח, ולא למלת-היסח, שהיא כעין נסמך, ועל כן היינו מצפים ל*אַחֲרָת. — ו א ו ל י שייך לכאן גם חחִי, חחִים.

15. כך אמנם סברו F. Bötcher, *Ausführliches Lehrbuch der hebräischen Sprache*, Leipzig 1868–1866, עמ' 238, סעיף 411, י' ייבין, הניקוד הבבלי ומסורת הלשון המשתקפת ממנו, ירושלים תשכ"ח, עמ' 549. מזור הסברם של באואר-ליאנדר (הע' 3), עמ' 436, כי תחלתי משקף את הכפלת הח לפי התצורה הארמית של פועלי ע"ע, שהרי ע"י כך הם מנתקים את צורות ע"ע מצורות ע"ו, ובאמת (עמ' 404) רואים באלו מכפל תנייני. 16. ע"י דוֹאִיֹן (הע' 11), עמ' 183.

17. אולי למשהו דומה לזה נתפון E. König, *Historisch-kritisches Lehrgebäude der hebräischen Sprache*, Leipzig 1897–1881, עמ' 500, א', עמ' 240, כשכתב על הקשיים "ליצור" את הגרזנית. בהתאם להשקפתו, שבתקופת בית שני לא הייתה העברית

מסתבר שתופעה זו מאוחרת היא מאוד, כי מוצאה מתקופה, שתנועות קצרות יכלו להיות בהברות פתוחות בלתי-מוטעמות, ר"ל מן התקופה, שנתהוו צורות כמו **ינחם**¹⁸.

4.1. אבדן פושר הכפלת הגרוניות, תופעה מאוחרת כשלעצמה, נתארעה, כפי הנראה, בשני גלים. הגרוניות "החלשות" חדלו להיות בנות הכפלה מוקדם יותר, כשמבנה ההברות לא אפשר עוד תנועות קצרות בהברות פתוחות. על פן שכיח לפני א למשל "תשלום דגש". לגרוניות "החזקות" לא אבד פושר ההכפלה אלא בתקופה, שמבנה ההברות כבר אפשר בה את קיומן של תנועות קצרות בהברות פתוחות. על פן לפני ח למשל אין "תשלום דגש" על-פי רוב¹⁹. מאחר שבצורות מעין **האלך**, **העידותי**, **החלזתי** מצוי פתח בהברה פתוחה בלתי-מוטעמת, על פורחנו נשייך אותן לתקופה, שתנועות קצרות יכלו לבוא בהברות פתוחות בלתי-מוטעמות, וכל הגרוניות, ובכללן ח, חדלו להיות בנות הכפלה.

4.2. את הארכת חטף-פתח לפתח במלים מעין **האלך**, **העידותי**, **החלזתי** ייחסנו לקושי לבטא שתי גרוניות רצופות, כשרק תנועה חטופה חוצצת ביניהן. הגיית תנועה מלאה ביניהן אפשרה לדובר לבטא את הגרוניות ביתר בהירות. תופעה מקבילה של שינוי במבטא, כדי שתישמע הגרונית ברורה יותר, משתקפת במבטא מלרע של **למה לפני א, ה, ע**.

תורת ההגה מלמדת, כי עיצור שאחרי תנועה מוטעמת נשמע ברור יותר. זוהי הסיבה, שלפי חוק **וְנָדַר** המפורסם נשמרו עיצורים אטומים אחר תנועה מוטעמת, כי אחרי תנועה מוטעמת נשמעו ההבדלים שבין עיצור אטום לקולי²⁰. ומתוך מאמץ לבטא א, ה, ע, שמבטאן נתערער, הוטעמה התנועה שלפניהן, ר"ל **לְמָה** המלעילית. נהפכה למלרעית²¹.

מדוברת, ועל פן היא משקפת לעתים קרובות הרגלי כתיב בלבד, ראה ברגשטרסר (הע' 3), ב', עמ' 139. הע', בכתיב בפתח במקום חטף-פתח עניין של כתיב בלבד (ולא כפי שהוא מצויטט אצל ייבין, עי' לעיל הע' 15). אולם, כאמור, העברית (בצורתה פלשון חכמים) הייתה מדוברת בתקופת בית שני, ועם כל חשיבותם של הרגלי כתיב, הניקוד משקף לרוב מבטא חי.

18. **אָהָלִים** משקף שני קשיים במבטא הגרוניות: מבטא א, הגרונית החלשה ביותר, בראש מלה בתנועה חטופה [השוה צורות כמו **אָבוֹס**, **אָזוֹר**, **אָפּוֹד** בנסמך; ועי' ברגשטרסר (הע' 3), א, עמ' 156-157] וכן שתי גרוניות רצופות. ואולי זו הסיבה לניקוד בחולם במקום חטף-קמץ, ולא בקמץ (קטן); אחרת סבור ייבין, לשוננו מד, 163, הע' 3.

19. עי' בלאו (הע' 9), עמ' 51.

20. עי' O. Jespersen, *Lehrbuch der Phonetik*², Berlin 1913, עמ' 121.

21. פרטים עי' במאמרו החשוב של א' מירסקי, תרביץ יב, עמ' 297-299.

5. פידוע, הסגול מצוי לעתים קרובות לפני גרונית קמוצה במקום פתח צפוי. זה בולט במיוחד, בתנאים משתנים, בה"א הידיעה ובה"א השאלה, אך אינו תלוי במציאותן של שתי גרוניות (השווה למשל פָּחַם, יִתְנַחֵם²². שני הסברים עיקריים²³. ניתנו לתופעה זו: דיסימילציה²⁴ ואסימילציה²⁵. ננסה לבדוק, איזה משני הסברים אלו מסביר את העובדות במלואן.

פידוע, הסגול לפני גרונית קמוצה שכיח יותר בה"א השאלה מאשר בה"א הידיעה. לפני אָ קמוצה בא קמץ בה"א הידיעה (הָאָדוֹן), אך סגול בה"א השאלה (הָאָנְכִי הריתי). הנחת דיסימילציה אינה מסבירה, מדוע בכגון הָאָנְכִי (ה"א השאלה, פידוע, באה לפני גרונית סתם בפתח) פעלה הדיסימילציה, אף כי התנועות המקוריות התוכפות הן פתח-קמץ, ואילו בהָאָדוֹן (ה"א קמוצה לתשלום דגש), בתנועות קמץ-קמץ, לא פעלה, אף כי כאן התנועות זהות! אף הקשר בין דיסימילציה זו לגרוניות אינו מחוור²⁶.

לעומת זה שכיחה בלשונות השמיות אסימילציה של תנועות המופרדות בגרונית²⁷, ולא רק בלשונות, שהגרוניות נחלשו בהן, כגון געז, אלא אף בערבית הקלאסית, ששמרה על מבטאן. וכן היא רגילה בעברית לפני חטפים, ולמשל, בָּשֶׁם הָאָרְץ. אך לא רק הרקע הכללי של אסימילציה בתנועות המופרדות בגרונית מתאים

22. לכאן שייכת גם הַעֲרָה שבלשון חכמים, ע"י עליה נ' בַּרְגָרִין, תורת הצורות של הלשון העברית, ירושלים-ברלין תרפ"ד, עמ' 102, למטה, ח' ילון, פרקי לשון, ירושלים תשל"א, עמ' 466-468 (הטועה בקשרו תופעה זו בהכפלת הגרונית).

23. ברגשטרסר (הע' 3), א, עמ' 152 (עמ' 271 בתרגום העברי) מדבר על שינוי הגה (Umlaut) בלבד, ואינו נותן הסבר. A. Müller, *Hebräische Schulgrammatik*, Halle 1878, עמ' 38, סעיף 130, הע' b, רואה בסגול הארכת תנועה ולא זו בלבד שסברה זו אינה נראית מתחילתה, אלא שאף אינה מסבירה, מדוע הסגול מצוי יותר בה"א השאלה מאשר בה"א הידיעה.

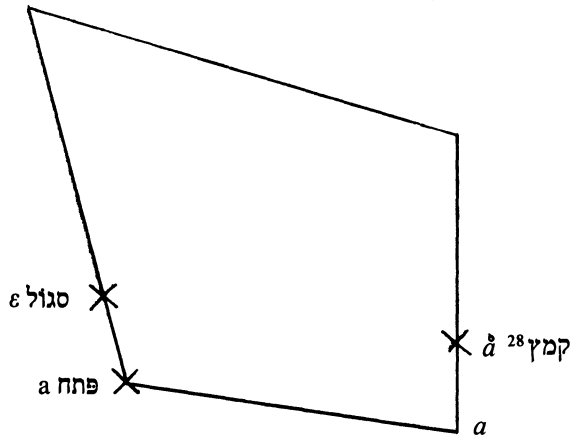
24. דעה זו הובעה לעתים קרובות, ע"י קניג (הע' 17), א, עמ' 134, סעיף b16.2; בטכר (הע' 15), א, עמ' 223-224; באואר-ליאנדר (הע' 3), עמ' 216, סעיף n21, עמ' 632, סעיף j80, ואולי גם H. Ewald, *Ausführliches Lehrbuch der hebräischen Sprache des Alten Bundes*⁸, Göttingen 1870, עמ' 157; מ"מ בראפמאן, לשוננו טו, תש"ז, עמ' 94-96 (ובלבוש אנגלי M.M. Bravmann, *Studies in Semitic Philology*, Leiden 1977, עמ' 160-164) טען, שהדיסימילציה אינה סתם בין תנועות, אלא על שתי התנועות מיסוד a מיתוספת הגרונית המוכפלת, שאף היא מכילה את היסוד הזה, ומפאן הדיסימילציה. אולם קשירת התהוות הסגול בגרונית המוכפלת אינה יכולה להיות נכונה, שהרי הוא שכיח יותר בה"א השאלה, שאין בה הכפלה, מאשר בה"א הידיעה בעלת המכפלה!

25. עד כמה שידוע לי (ואני מודה לידידי ס"א הופקינס על שהעיר את תשומת לבי), רק ז'ואין (הע' 11), עמ' 74 (השווה גם 88-89) רואה בסגול לפני הקמץ הרמונית תנועות.

26. אך ראה למשל ברוקלמן (הע' 8), עמ' 254, סוף.

27. פרטים ע"י אצל ברוקלמן (הע' 8), עמ' 184-185.

הרבה יותר מאשר להניח דיסימילציה, אלא שהנחת ההידמות מסבירה את פרטי ההתנהגות השונה של ה"א הידיעה ושל ה"א השאלה!
אולם עד שלא ניפנס לפרטים, מן הראוי לעיין במבנה התנועות בעברית הטברנית באשר לפתח, לקמץ ולסגול. וזו צורת התנועות:

יוצא, שהידמות הפתח לקמץ בהפכה לסגול משמעה, שהפתח נעשה אף הוא תנועה מורמת במקצת, כמוהו פקמץ, ר"ל הוא נעשה סגול. על רקע פונטי-זה נוכל עתה לנתח את תפוצת הסגול הזה.

לפני אל"ף קמוצה הייתה ה"א השאלה ראויה להינקד בפתח, כדינה לפני גרוניות (עי' לעיל סעיף 4): *הַאֲנִי; הפתח נידמה לקמץ בגובהו ונהפך לסגול: הַאֲנִי. אולם ה"א הידיעה במצב זה הייתה צריכה לבוא בא' כפולה: *הַאֲדוֹן, שנהפך בתשלוּם דגש לַהַאֲדוֹן. תשלוּם הדגש גרם, שתנועת הה' נעשתה זהה לתנועת הא', ולא היה, כמובן, מקום להידמות נוספת.

לפני ה קמוצה הייתה ה"א הידיעה ראויה לבוא בפתח, שהרי ע"פ רוב אין תשלוּם דגש לפני ה: *הַהָרִים, *הַהָר. בהידמות לגובה הקמץ נעשה הפתח של ההרים לסגול: הַהָרִים. אולם השפעת הקמץ המוטעם של הַהָר הייתה חזקה מהשפעת הקמץ הבלתי-מוטעם של ההרים, והיא גרמה להידמות של מה של הפתח לקמץ: הַהָר. הַהָר אינו מייצג אפוא תשלוּם דגש, אלא הידמות שלמה של הפתח!

דומה המצב לגבי ה"א הידיעה לפני ע קמוצה. אולם כדי להבינו לאשורו, מן הראוי להקדים את ניקוד ה"א הידיעה לפני ע במסורת הבבלית²⁹. בניקוד הבבלי ה"א

28. מבחינה אקוסטית \hat{a} ו- a זהות כמעט, עי' למשל *The Principles of the International Phonetic Association*, London 1949, עמ' 7, סעיף 21. יש כמובן אבק של מעגל קסמים בהנחה, שהקמץ היה דוקא תנועה אחורית מורמת, ולא תנועה אחורית נמוכה. אך כאמור הבדל אקוסטי כמעט שאינו קיים בין השתיים.
29. עי' ייבין, מסורת הלשון העברית המשתקפת בניקוד הבבלי, ירושלים תשל"ג, עמ' 225, סעיף 538.

הידיעה מונעת לפני ע על הרוב בקמץ, אולם לפני ע קמוצה בפתח. לאור מה שקבענו לעיל, סעיף 4.1, נתארע אבדן הכפלת הגרוניות בשני גלים: במוקדם יותר פעל תשלום דגש, במאוחר לא פעל. על פורחנו נאמר, שמכפל הע' אבד על הרוב בתקופה הראשונה, ומפאן הארכת הפתח לקמץ; אולם לפני קמץ נשתמר המכפל זמן ארוך יותר, ועל פן אין תשלום דגש, והפתח נשאר. עלינו להניח מצב דומה לתקופה הקדם-טברנית: *הַעֲבִים, *הַעֵב. כמו במקרה של ה קמוצה השפיעה גם ע הקמוצה המוטעמת יותר, ועל פן *הַעֵב נעשה הַעֵב בהידמות שלמה (ולא בתשלום דגש!). *הַעֲבִים <הַעֲבִים בהידמות חלקית.

כידוע, ההבדל בין גרונית מוטעמת לבלתי-מוטעמת אינו אלא בה ובע, אך לא בח. מסתבר, שהידמות תנועות המופרדות בח הייתה פחותה מאשר במקרה של ה, ע. מאחר שהח "חזקה" יותר ובוטאה זמן רב יותר אף במכפל, השפיעה תנועה שאחריה פחות על התנועה הקודמת לה, כי בגלל "חזק" מבטאה של ח המגע בין התנועות שלפניה ושל אחריה היה חלש יותר. כך קרה, שאף ח קמוצה מוטעמת לא גרמה להידמות שלמה: הַחַג, ולא *הַחַג. יוצא, כי ההידמות בצורות הַחַר, הַעֵב חזקה יותר מזו שבצורה הַחַג.

הנחת ההידמות הסבירה אפוא לא רק את תפוצתו השונה של הסגול בה"א השאלה ובה"א הידיעה, אלא אף את "הפכים הקטנים" שבשימוש הסגול בה"א הידיעה. לא נותר לנו אלא פרט אחד בלבד: מדוע אמנם ה"א הידיעה סגולה לפני ח שב"קמץ גדול" ושבחטף-קמץ (הַחֲדָשִׁים), אך לא לפני ח קמוצה ב"קמץ קטן" (הַחֲכָמָה). על פורחנו עלינו להניח, שהתנהגות שונה זו מקורה במבטא השונה של קמץ גדול (ושל חטף-קמץ) לעומת הקמץ הקטן. מאחר שהקמץ הגדול מבטאו היה, כפי שראינו, \hat{a} (שהרי רק הנחה זו מסבירה בשלמות את תפוצת הסגול, ולפי זה בוטא חטף-קמץ כ- \hat{a} צורה), נראה להניח, כי הקמץ הקטן עדיין בוטא כ- u ולא נעשה \hat{a} אלא בתקופה מאוחרת יותר; ובגלל היותה u לא השפיעה על הפתח של ה"א הידיעה.

5.1. במאמר שפרסמתי בשנת 1977³⁰ טענתי, כי הקמץ הגדול הטברני מאוחר לזמן התהוות החטפים (לכל הפחות לזמן התהוות החטפים במקום שוא נע), והשימוש בחטף-פתח בצורות מעין פְּעֵלוּ לעומת חטף-קמץ בצורות כמו פְּעֵלוּ יוכיח. אילו נהגה כבר הקמץ הגדול של פְּעֵלוּ כ- \hat{a} , היה החטף מסתמא חטף קמץ, כמו פְּעֵלוּ. ואין לטעון, שלא הרי חטף במקום שוא נע כהרי חטף במקום שוא נח, שהרי אילו נהגה חַדָּשׁ $\hat{h}ad\hat{a}š$, היה ריבוי מטתמא *חַדָּשִׁים (ולא חַדָּשִׁים)³¹, כריבוי של חַדָּשׁ. כעת יש

30. עי' Israel Oriental Studies ז, 1977, עמ' 14-17.

31. י' ייבין לא התחשב בטענותיי אלו, עי' לשוננו מד, תש"ם, עמ' 165, הע' 7. נראה לי כעת, שהתנהגותם השונה של חַדָּשִׁים: חַדָּשִׁים היא המוכיחה, שמבטא הקמץ הגדול כ- \hat{a} מאוחר הוא להתהוות החטפים, אולם אין ללמוד זאת מן הניגוד פְּעֵלוּ: פְּעֵלוּ: פּוֹעֵלִים יוכיח., מפאן, שבחוף המלה התנהגו החטפים באופן שונה מאשר בהתחלתה.

להוסיף על זה, כי הקמץ הגדול כבר נהגה \dot{a} , כשעדיין נהגה הקמץ הקטן u (עי' לעיל סעיף 5). מכאן, שעלינו להבדיל בין השלבים הבאים:

א. קמץ גדול בוטא \dot{a} , קטן u , שוא נע בגרוניות נהפך לחטף (חֲרָשִׁים, חֲרָשִׁים)³².

ב. קמץ גדול בוטא \dot{a} (חטף-קמץ כ- \dot{a} קצרה), קמץ-קטן u , פתח לפני גרונית קמוצה בקמץ גדול (ובחטף קמץ) נידמה לסגול.

ג. קמץ גדול וקמץ קטן בוטאו שניהם כ- \dot{a} .

6. העדות הקדומה ביותר לחולשת הגרוניות היא הישמרות נ לפני גרונית, מסתמא לא מאוחר מן המאה הי"ג (סעיף 2). בתקופת בית שני, בעת ההארכה הפרטונית, נכפלה ח אחרי א פתוחה בהכפלת פרטונית (סעיף 3). צורות מעין תֶּאֱלֶף, הַעִירֹתִי, תְּחִלֹּתִי משקפים את מאמציו של הדובר לבטא שתי גרוניות רצופות, שרק תנועה חטופה ביניהן, ע"י הארכת התנועה החטופה לתנועה קצרה (סעיף 4); זו תופעה מאוחרת, מן התקופה, שאפשרה תנועות קצרות בהברות פתוחות. הוא הדין לגבי סגול לפני גרונית קמוצה, שנתהוה ע"י הידמות חלקית לקמץ (סעיף 5). אף הידמות שלמה של מעתק פתח לקמץ פעלה לפני ע, ה קמוצות ומוטעמות. ה"א הידיעה שלפני א קמוצה אינה סגולה לעולם, כי עוד לפני ההידמות נעשתה הה קמוצה בשל תשלום דגש.

32. אין לקבוע, מתי נהפך גם שוא נח לחטף (כגון פֶּעֶלֹז) אם כשקמץ קטן עדיין בוטא u או כבר \dot{a} .